

TUDATUNK RÉSZE

Pap Pál Ár ellen című cikkéről

PETKOVICS KÁLMÁN

Válságos kor emlékét idézi a *Híd* jubileuma. A világméretű gazdasági romlás következményei egy évtizeden át tartósították és szaporították a nép és az ország bajait. Hanyatlott a termelés, gyárak álltak le, megnégyszereződött a nyilvántartott munkát keresők létszáma. Megállt a kivándorlás, külföldön sem kínálkozott kereseti lehetőség. Az élő munka piacán folyamatosan növekedett a kínálat. Ez tette lehetővé az állam által gyámoltott tőke hasznának megvalósítását.

A túlnépesedett falvak félig foglalkoztatott napszámosairól nem készült átfogó kimutatás. De a részleges felmérések adataiból kibogozható, hogy csak Vajdaságban százezernyi föld nélküli, idénymunkára kényszerülő falusi család volt. A napszámosok évente hatvankét napot dolgoztak. A családok napi átlagos bevétele, a *Híd* indulásának évében, körülbelül tizenkét tojás árának felelt meg. Ezen a dús telenyert közel félmillió lélek tengődött az éhezés határán.

A parasztgazdaságok eladósodása országos tünet. A pár barázdás földművesek az adót nyögték, a középparasztok rettegetek a banktól, nem vállalták a befektetések kockázatát. Az egyébként is külterjes mezőgazdasági termelés jelentős része a fogyasztógazdálkodás szintjén rekedt. Itt csak azért adták el a búzát, hogy legyen miből kifizetni az ekevas élesítését, sőt, petróleumot, kocsikenőcsöt. Tavaszkor sok kemenében már kukoricalisztből sütötték a kenyeret.

A harmincas évek végén az ország bérből élő népességének fele a létminimum gondjaival küzdött. A gazdasági helyzet romlása elérte a középrétegeket, kisiparosokat, tisztviselőket, kiskereskedőket. A fiatal értelmiségiek előtt nem volt távlat. Az egyetemek tájékán egymást érték a rezsimellenes tüntetések. Szaporodtak a holnappal kapcsolatos aggasztó kérdőjelek.

Bankárok, exportőrök, spekulánsok aranykora volt ez. Nőtt a forgalomban levő pénz nominális összege. Nagykereskedők és gyárosok jobb napokra tartalékolták az árut. A tőkepénzesek szűk rétege tolla-

sodott. Az ország nehéz- és hadiiparának kapuit kinyitották a német terjeszkedés előfutárai előtt. A nagytóke képviselői a Krupp- és Siemens-cégekkel osztozkodtak a hasznon.

A társadalmi bajokat tetézte a megoldatlan nemzeti kérdés. A sovíniszta uszítás a hivatalos politika nyilvános eszközei közé tartozott. Ez bizonyult legalkalmasabbnak a társadalmi kizsákmányolás osztályjelle gének leplezésére. A nagyszerb monopolista tőke egyeduralmi törekvése nyugtalanította a horvát, a szlovén tőkepénzeseket, és fokozta a nemzetiségi ellentéteket az országban.

A kor kihívó szociális kérdéseire az uralkodó osztály csak nyers erőszakkal tudott válaszolni. A január hatodikai diktatúra az anyagi termelés kríziséből pattant ki és nyitotta meg a mélyülő, olykor már-már áthidalhatatlannak tűnő politikai válságok sorát. Petar Živković tábornok háromszor módosított kormányának minden rendőrző intézkedését a terror jellemzi, s ezt az országra erőszakolt alkotmánnyal (1931) sem lehetett eltakarni.

A tábornok utódai a miniszterelnöki székből tovább kacérkodtak a diktatúrával, tömtek a börtönöket. A közelégedetlenség hullámverései erősödtek. A harmincas évek közepén — Josip Broz Tito értékelése szerint — „már eléggé meginogtak a rosszul leplezett katonai-fasiszta diktatúra alapjai”. Súlyos politikai válság fenyegetett. Az ország gyep-lőjébe görcsösen kapaszkodó burzsoázia megígérte a demokratikus reformokat.

Ezeket, mint tudjuk, a Belgrádi Tőzsde volt elnöke, Milan Stojadinović lett volna hivatott megvalósítani, ígért is választási törvényt, némi szabadságjogokat, kevésbé cenzúrázott sajtót, több mozgási lehetőséget az ellenzéki parlamenti pártoknak, de mindebből nem lett semmi. A kormány elsődleges célja a monopolista tőke egyeduralmának megszilárdítása volt. Ennek érdekében, itthon és külföldön, a legreakciósabb erőkkel szövetkezett.

Milan Stojadinović, a kiváló bankár és elvakultan becsvágyó politikus, megpróbálta az ország szekerét Berlin és Róma saroglyájához kötni. Itthon, nyilván Hitler sugalmazására, tető alá hozta a reakciós erőket összefogó „nemzeti frontot”, és vezéri minőségben hozzáfogott a fasiszta rendszer építéséhez. Megalakította szervezeteit, a terror-csopor-tokat, buzdította az uszításokat, hogy szakadást idézzen elő a horvát nemzeti mozgalomban, és a munkásmozgalom megosztása érdekében megcsinálta a sztrájkterő állami szakszervezetet.

Akár az előzőek, ez a kormány is kegyetlenül üldözte az osztályhar-cos munkásmozgalmat, a haladás erőit és főleg a kommunistákat. 1936 végén és a következő év elején a terror-hullám elárasztotta Vajdaságot. Lebukott a JKP tartományi vezetőségének minden tagja. Egész szervezetek bénultak meg, hanyatlott a mozgalom, és késett a népfrent-politika kibontakozása.

A kor politikai történetének jelentős eseménye a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottságának 1935 júliusában tartott spliti plénuma. Blagoje Parović nevezetes vitaindítója után a párt vezetősége elfogadta a népi összefogás arcvonalának szervezésére vonatkozó alapelveket. Új korszak nyitánya ez, noha a Népfront ügyeivel még a következő években is sokat foglalkoztak a párt központi szervei.

Voltak a kezdetben tévelygések a Népfront körül. Josip Broz Tito összegyűjtött műveiben olvasható, hogy az országban levő elvtársak „azt szorgalmazták, hogy a Népfront előbb jugoszláv keretekben jöjjön létre és csak utána tartományi keretekben”. Ezenkívül túl sokáig feszegették az elnevezés kérdését. A Népfront jelszava pedig csak a fasizmus és a háború elleni küzdelemre szorítkozott.

A bíráló értékelés helyességét a történelem igazolta. A JKP, Josip Broz Tito vezetésével, felszámolta az észlelt hibákat, és hatékony tényezővé fejlesztette a Népfrontot, amely alkalmassá vált a munkások, földművesek, értelmiségiek, nemzetek és nemzetiségek tömegeinek összefogására és mozgósítására a társadalmi és nemzeti felszabadulásért vívott forradalmi harcokban.

A nép és a munkásosztály közös arcvonalának létrehozásával már a spliti plénum szükségszerűen előtérbe hozta a nemzeti kérdést. A párt itt állapította meg először, hogy „nemcsak a munkásosztály harcol a tőkésék uralma ellen, hanem a szerb, a horvát, a szlovén 'nép és a nemzeti kisebbségek is”. El kellett tehát vetni a katonai diktatúra első éveiben uralkodó szektás szemléletet, amely az osztály osztály elleni harc jelszavában jutott kifejezésre. Napirendre került az eszmei és politikai tömegmunka igénye. A haladás erőinek, falvak és városok dolgozóinak összefogása, szervezése és mozgósítása sürgetve sürgette az élcsapat cselekvő területének tágítását és a forradalmi tevékenység módszereinek újítását. Ezen az úton jutott a *Hid* a Népfront kötelékébe.

Folyóiratunk ötven évvel ezelőtt, 1934 májusában indult. Előttörténetéről Kolozsi Tibor írt részletesen az *Örtűz fényében* című könyvében. Az *Örtűz* ártatlan, ifjúsági, többé-kevésbé irodalmi folyóirat volt, a szabadkai gimnázium 1931-ben érettségiző tanulóinak csinálták. Nem sokáig élt. A negyedik szám után az anyagiak miatt megszűnt. Azonban újabb és komolyabb vállalkozás követte.

A Korzó cukrászda egyik asztala mellett az ifjú tollforgatók megcsinálták a *Vajdaság* című, társadalmi kérdéseket is feszegető, baloldali folyóiratot. Baloldaliságát az is bizonyítja, hogy a harmadik szám után betiltotta a hatóság. A szerkesztők nem adták fel a küzdelmet, címcserével kísérleteztek. Következett a *Tovább*. Az ötödik szám után (1932 novemberében) ez is megszűnt a hatóság rendelkezése nyomán.

A *Tovább* utolsó számában jelent meg a tizennyolc éves Pap Pál *A nemzetköziség dialektikus fejlődése* című írása. A szerző a belgrádi

egyetem hallgatója volt, orvosnak készült. Nem tudni, hogyan s miként került kapcsolatba a szabadkai folyóirattal, de feltételezhető, hogy ez Atlasz János révén történt, aki már húszéves volt, szintén orvostanhallgató, baloldali és a *Tovább* egyik szerkesztője.

Pap Pál életrajzírója, Vojislav Milin, ezt a cikket diákosnak tartja. Az is. De félreérthetetlenül kiolvasható belőle, hogy a szerző a tudományos szocializmus klasszikusaival barátkozik. És alighanem ez bosszantotta fel a cenzort. Mert nehéz elképzelni olyan állami hivatalnokot a január hatodikai rezsimben, aki haragra ne gerjedt volna az afféle gondolatok olvastán, hogy „a szocialista rendszer érájában fognak a népek végleg kifejlődni”.

A hatóság intézkedett, folyóiratok elhaltak és feltámadtak. Feltámadt 1934 januárjában az *Örtűz* is, rövid időre, majd átadta a helyét a Népkör védőszárnyai alatt induló *Hídnak*. A *Híd* háború előtti történetének két fejezete van. Az első az indulással kezdődik és 1936 áprilisával zárul. Ezt a korszakot, világnézeti vonatkozásban, a társadalmi bajok heves tárgyalása, fiatalos lobogás és ösztönösség, lázongó útkeresés és eszmei zűrzavar jellemzi.

Sivár kilátások, távlattalanság és a nagy gondok árnyékában érlelődő nemzedék szól magáról és a világról. A folyóirat világnézeti témavilágának központi kérdése a kisebbségi sors. Hova? Merre? Ezt kérdezte Kende Ferenc (*Híd*, 1934. szeptember), miután elmondta, hogy a kisebbségi fiatalnak mennyivel többre van szüksége az érvényesüléshez, mint a többségi nemzethez tartozónak.

Tóth Bagi István (Értelmi vagy ipari pálya, *Híd*, 1934. november) a kisebbségi kérdésnek azokat a vonatkozásait bontogatta, amelyek iránt a többségi nemzet közömbös lehetett. Minél nagyobb társadalmi rétegek, nemzetiség, törzsi, faji közösségek előtt szűkül le a pályaválasztás területe, annál több tehetség és erő kallódik el, megveszendőbe. A szerző az ipari pályát ajánlotta a vajdasági magyar nemzetiségű fiataloknak, mert „ott küszöbölhető ki legjobban a kisebbségi állapotból származó hátrány”.

A *Híd* írói, ez idő tájt, valahogy belülről akarták javítani, megszervezni a kisebbségi társadalmat. Eljutottak a nemzetiségi önszervezés eszményesítéséhez. Nemzetiségi hitel-, termelési, eladási, sőt egészségügyi szövetkezetek alakítását javasolták. Az útkeresés buzgalmában felvázolták a bezárkózás és elkülönülés egész rendszerét. Csepella József például (*Híd*, 1934. december) a lokálpatriotizmust méltatja, amely nemcsak „a fatornyos haza bővölését, vonzását tartalmazza”, hanem „alkotó adottság”.

„Kisebbségi közéletünk — írja a továbbiakban — lüktetésének első és legfontosabb színtere a község. A község életének irányítása többet jelent, mint az államhatalom általános rendelkezéseire gyakorolt hatás.” A község keretei közé zsugorított „öntudatos építő kisebbségi öntudat”

egyik legelső követelménye leszoktatni az izmusok bűvkörébe keveredett embereket a politizálásról és a közhivatalokba nem kell más vidékről származót jelölni, mert az idegenből jött tisztviselő „nem áll kellő erkölcsi ellenőrzés alatt”.

Az „alkotó lokalizmus” volt az úgynevezett „kisebbségi világnézet” legszélsőségesebb képződménye. Ezt a furcsa szemléletet dr. Schwarczer Gyula egészítette ki a *Híd* 1935. novemberi számában: „A kisebbségi sors vállalása az osztályellentéteket tökéletesen kizárja, s minden ilyen tagozódás osztálykülönbség nélkül létünkben támad fel.” Csepella József fogalmazásában ez így hangzik: „A szociális érdek egyúttal kisebbségi érdek is, ami természetes, a kisebbségi érdek pedig nem lehet antiszociális.”

A *Híd*, fejlődésének ebben a szakaszában, tarka, sokféle és sokféle tekingető világnézeti ötvözet. Sokféle eszmeáramlat forr, kavargog benne. Szerzőiről még nem lehet tudni, ki merre tart, ki hol köt ki. Ekkor még megtévesztően hasonlókat mondott a Sárgaház majdani vallatottja és a Bocskai-ruha várományosa. Megindult azonban az eszmei polarizálódás, amiről szintén írók tanúskodnak. A folyóiratot erősödő szálak kötötték a haladás tömörülő erőihez.

A fasiszmus fenyegető erőretörése jellemzi ezt a kort. A *Híd* egyik írója, akiből nyilas lett, 1936 áprilisában így fogalmaz: „Új elvek, új irányzatok. Kommunista törekvések csírái ütök fel fejüket világszerte, ellene a nemzetiszocializmus és fasiszta irányzatok hatalmas lendülete söpör végig.” Hitler hatalmának erősödésével Magyarországon is felizzottak az irredenta törekvések parazsai. A diplomácia és a hírverés központi témája ott is a kisebbségi kérdés.

Hitlernek 1936 elején még nem érdeke, hogy a jugoszláv—magyar viszony éleződésével szaporítsa Milan Stojadinović kormányának gondjait. Heeren belgrádi német követ csillapítani igyekszik Horthy képviselőjét, aki szigorúan bizalmas jelentést küld erről Budapestre. „A revíziós propagandáról általában igen elítélően nyilatkozott. A földolgozó, fűzte hozzá, hogy Stojadinović el igyekszik hátráltatni mindazt, ami a jugoszláv—magyar viszony javulását hátráltatná. Azt a benyomást merítettem, hogy von Heeren követ a miniszterelnök (Stojadinović) tudtával számolt be nekem a vele folytatott beszélgetésről.” (*A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936—1938* című okmánygyűjteményből, amely 1965-ben jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének kiadásában.)

Horthy még abban az évben (1936. augusztus 22-én) tanácskozott Berchtesgadenben Hitlerrel. Belgrád és Budapest között gyakoribbak lettek a diplomáciai érintkezések. Keresték azokat a pontokat, ahol az érdekek nem ütköztek. Augusztus végén Milan Stojadinović fogadta a belgrádi magyar követet. Íme, egy részlet az összegező jelentésből:

„A kommunizmus elleni közös védekezés gondolatát ez alkalommal melegen felkarolta. A hírek kicseréléséről szerinte a belgrádi rendőrfőnökkel kellene tárgyalnunk. Ezen kérdést szeptember nyolcadikán a belgrádi politikai osztályvezető is felhozta és közölte ottani ügyvivőnkkel, hogy javaslatunkat a jugoszláv belügyminisztérium is örömmel fogadja. Kijelentette, hogyha konkrét eset vetődik fel, a jugoszláv hatóságok a magyar hatóságokhoz fognak fordulni.” (I. m. 187. oldal.)

A kommunizmus elleni közös fellépés ügyében viszonylag könnyen megegyeztek. A kisebbségi ügyek körül folytatódott a huzavona. Horthyék beleavatkoztak az ország dolgaiba, szinte közvetlen felügyeletet akartak gyakorolni a kisebbségi intézmények felett. Stojadinović az általa tett engedményekre hivatkozott. Ezek közé tartozott a Népkör újbóli megnyitása is. A szabadkai történelmi levéltárban őrzik a P. 1755/31 számú ügyiratot, amelyből kiderül, hogy az egyesület elnöksége a belgrádi magyar követségtől kapta „a közvetlen utasításokat úgy a vezetőség összeállítására, mint a személyek kiválasztására”.

A Népkör újbóli megnyitásának időpontjában dőlt el a *Híd* sorsa. A folyóiratért harc folyt az ötödik hadoszlopos jobboldal és az osztályharcos haladás képviselői között. A *Híd*, mint Lévy Endre írja *Egy nemzedék elindul* című könyvében, „a munkásosztály sajtószolgálatának” kezébe került, de ez a változás felbőszítette az itteni magyar nacionalistákat. Nagy Iván fasiszta gyülekezetének orgánuma, az újvidéki *Nép* éles támadást indít a népkörösök ellen, mert „átjártották a folyóiratot a baloldalnak”.

Mayer Ottmár *Jobb és bal* című cikkében (*Híd*, 1936. május) válaszol a *Nép*nek. „Mi nem félünk felhasítani közömbösségünk és tudatlanságunk burokját, mely pedig sokáig olyan biztonságos nyugalmat hazudott nekünk. A magyar dolgozó és szellemi rétegek az általános elszegényedés egyre meredekebb lejtőjén bukdácsolnak, a kiutat keresők száma napról napra emelkedik, tehát nem tűrhetjük a nyárspolgári előítéletekkel megspékelt maradiságot.”

Ebben az írásban már határozottan felismerhetők a népfrontos gondolatok. „Felismerni a népek felszabadulási harcának közös vonásait, nemzeti sajátosságunkban ezt az általános kultúrhaladásba kapcsolni — ezt akarjuk mi.” A közösség akarása és igenlése szembeállította a *Hidat* a nemzeti kizárólagosság megnyilvánulásaiival. Mayer Ottmár határozott: „Ne higgyjék azt, hogy minden érték, ami magyar!”

A magyarországi irredentizmus fokozódott. 1937 elején Horthy kormányja memorandumot készített a kisebbségi kérdésről. Ebben olyan furcsa követelések vannak, mint például, Bógnér József gimnáziumi tanár visszahelyezése Vajdaságba. Aki belelapoz Pató Imre könyvébe (*A Híd reportóriuma*, 1934—1941, 149. oldal), megállapíthatja, hogy a nevezett kezdetben a *Híd* munkatársa volt, „később jobboldali politikus”, majd mint háborús bűnöst halálra ítélték.

Az emlékirat utolsó, kilencedik, pontja álmélkodásra készíti az embert: „A nagybirtokok felosztása következtében munka és kereset nélkül maradt magyar mezőgazdasági cselédek és munkások is kapjanak a még rendelkezésre álló területekből, mert jugoszláv állami érdek, hogy ezek a szerencsétlenek ne essenek kommunista vagy szélsőséges parasztpárti igazgatásnak áldozatául, holott csekély juttatás egzisztenciájukat biztosítaná és így belőlük megnyugodott jó állampolgárok lennének.” A hűbéri latifundiumok és a fehérterror országából jött ez a furcsa követelés, amelynek falvaiban már dúlt a néma forradalom.

A memorandumról még sok szó esett a titkos diplomáciai jelentésekben. 1938 júliusában bledi új villájában Milan Stojadinović fogadta Bessenyei rendkívüli követet és meghatalmazott minisztert. A jugoszláv miniszterelnök megígérte, hogy „a kisebbségi kérdéssel fog foglalkozni és bizonyos idővel magához fog kéretni, hogy őszintén megmondja, mi az, amit meg tud tenni és mi az, ami nem vihető keresztül”.

Augusztus 21-én újabb szigorúan bizalmas jelentés. A kormányelnök „összegyűjtötte az összes a magyar kisebbségre vonatkozó adatokat és megbízta Andrić vezértitkárt, hogy beszélje meg velem az anyagot”. Bledben Horthy rendkívüli követe többször tárgyalt Ivo Andrićtal, de Magyarországon a revíziós mozgalom hirtelen fellángolt. Horthy tábori püspöke, Zadravetz István egyik beszédében Bácskát és Bánátot követelte... A tárgyalások megszakadtak, München következett.

Josip Broz Tito 1938 nyarán, egyebek között, a következőket jelentette Georgi Dimitrovnak, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága főtitkárának: „Vajdaságban tartományi vezetőség és szinte minden helységben szervezetek vannak. Munkájukat tekintve az ottani pártszervezetek a legjobb szervezetek közé tartoznak.” (*Összegyűjtött művek*, IV. kötet, 59. oldal.)

Egy évvel a nagy letartóztatások után Vajdaságban megújult a munkások és a haladó erők mozgalma. Több elítélt kommunista szabadult akkortájt a börtönökből, akik nyomban bekapcsolódtak a munkába. Közöttük volt Pap Pál is, akit 1934 júliusában fogtak el Belgrádban, és az államvédelmi bíróság háromévi börtönre ítélte.

Akkori forradalmi tevékenységének dokumentumai között illegális újságok és szenvedélyesen elkötelezett hangvételű cikkek vannak. 1934. május elseje táján megjelent a SKOJ szerbiai sajtószerve, a *Mladi komunist* (Ifjúkommunista), amit Pap Pál szerkesztett, gépelt, sokszorosított és ahova cikket írt *Revolucionarni studenti u borbi protiv fašističke reakcije*. (Forradalmi egyetemisták a fasiszta reakció elleni harcban) címen.

„A burzsoázia rádöbbsent — írta —, hogy mekkora veszély fenyegeti a szegény forradalmi egyetemisták részéről, akik öntudatosá válnak, és mindinkább felismerik, hogy a forradalmi proletariátus oldalára kell

állniuk.” Azután elmondta, hogyan törtek be az egyetemre Utolsó Sándor (akkor még élt a király) csendőrei és úzték puskatussal a sztrájkoló diákokat.

A *Mladi komunist* (két száma jelent meg) indításával párhuzamosan részt vett a *Medicionar* című egyetemista újság szerkesztésében. Ezenkívül röplapokat írt és sokszorosított. Ezek közé tartoznak: *Upute za rad studentske komunističke omladine preko školskih ferija sa seljacima* (Utasítás a kommunista egyetemista fiataloknak az ifjúkommunistákkal való munkához a vakáció idején); *Upute za rad čelije* (Utasítások a sejt munkához); *Konspiracija i držanje pred policijom i na sudu* (Titoktartás és magatartás a rendőrségen és a bíróság előtt); *O izrabljivanju seljaka* (A földművesek kizsákmányolásáról); *Istina a događajima na Univerzitetu* (Mi az igazság az egyetemen történetek körül) és más szövegek.

A *Seljacija koji pate od gospodskih gulikoža* (Az embernyúzó urak által gyötört földművesekhez) című röpirat a munkások és földművesek összefogására szólít fel. „Csak az uraságok, a gazdag parasztek mondják, hogy a parasztnak minden városi lakos ellensége. Ez nem igaz! A városi munkás a városi gazdagok ellensége, a szegény és a középparaszt pedig a falusi gazdagoké és uzsorásoké.”

Az államvédelmi bíróság 1934. december 20-án ítélte el. A mitrovicai fegyházba került, ahol már működött a kommunisták vörös egyeteme. Részt vett a börtönújság szerkesztésében. Karikatúrákat rajzolt, és írt. A mitrovicai börtönben készült a *Vojvodanin* című lapban, majd később a *Híd*ban publikált (1939. március) írása, a *Szerbek és magyarok viszonya Vojvodinában*.

Szabadulása után (1937. július 9.) Újvidéken dolgozott. Bekapcsolódott az előző őszön alakult, OMPOK néven ismert ifjúsági kulturális és gazdasági mozgalomba. Ez a mozgalom a Népfront platformján működött, és nagy szerepe volt az ifjúság tömörítésében. A *Híd* és az OMPOK, illetve a *Híd* és az ifjúsági mozgalom folyóirata, a *Naš život* közötti kapcsolatok külön figyelmet érdemelnek.

A szabadkai folyóiratban már az eszmei differenciálódás szakaszában voltak közlemények, amelyek a nemzeti összefogást sürgették. Ezek közül Wambach László A jugoszláviai magyar ifjúság problémái című tanulmánya (*Híd*, 1935. július—augusztus) érdemel említést. Ebből idézünk:

„Én hiszem és higgye mindenki, ha akarjuk, együttműködéssel meg tudjuk oldani saját problémáinkat. Szeresse mindenki a saját kultúráját, de tisztelje és becsülje meg a másik nép kultúráját és tanuljon belőle. Nekünk, kisebbségnek és talán elsősorban a most felnövekvő generációnak volna a *feladata*, hogy a két nép közeledésének úttörői legyünk. Másnyelvű embertársainkkal karöltve azon dolgozni, hogy ne legyen éhes ember ezen a termékeny földön. És talán meg fogjuk érni,

hogy békés munka és együttműködés fog honolni szociális és kulturális tereken.”

Az is figyelmet érdemel, hogy a *Híd* még Pap Pál szabadulása előtt, 1937 márciusában, felfigyelt a mozgalomra, amelynek szabadkai csoportja akkortájt tartotta alakuló közgyűlését. A Figyelő rovatban megjelent közlemény a mozgalom céljaival kapcsolatban megállapítja, hogy „politikával csak annyiban foglalkoznak, hogy *antifasiszta* álláspontra helyezkednek, mert a fasiszmus a népek, a dolgozók által eddig elért szerény kulturális és gazdasági eredményeket is megsemmisítéssel fenyegeti”.

Pap Pál szabadulása után kerül a nyomdába Cvetko Malušev Támogassuk az omladinski pokretot című írása. A szerző megállapítja (*Híd*, 1937. július—augusztus), hogy lapunk (*Híd*) és az ifjúsági mozgalom, meg a mozgalom folyóirata, a *Naš život* „egy vonalon dolgozik”. Kiderül, továbbá, hogy a *Naš život* szerkesztősége levélben fordult a *Híd*-hoz, a vajdasági demokratikus erők összefogása érdekében.

Következett Tóthludassy János (dr. Kúnyszabó György) Az ifjúsági mozgalom című részletes beszámolója. Ismerteti az OMPOK addigi munkálkodását, céljait, hangsúlyozván, hogy az ifjúság, mint összesség, csak szervezetten szabadulhat ki súlyos gazdasági és szociális helyzetéből. A mozgalom augusztusi gyűlésén Szabadkán szerb és magyar nyelvű beszédek hangzottak el, és kedvező légkör alakult ki a további együttműködésre.

A Jugoszláv Kommunista Párt vajdasági szervezeteinek munkája a következő évben (1938) tovább fejlődött a Népfront platformján. Májusban Svetozar Marković Toza indítványára létrejött a legális Munkáspárt (később Dolgozó Nép Pártja) kezdeményező bizottsága, amely a nép gazdasági helyzetének javításáért, a demokrácia helyreállításáért és a nemzeti kérdés megoldásáért szállt síkra.

A Munkáspárt kezdeményező bizottsága felvette a kapcsolatot a Vajdasági Mozgalommal, amelyet dr. Duda Bošković ellenzéki politikus vezetett. Josip Broz Tito 1938. augusztus 8-án ezzel kapcsolatban a következőket írta: „Szinte az összes többi vidéken — kisebb-nagyobb mértékben — fejlődik az együttműködés köztünk és a többi demokratikus csoportosulás között. Vajdaságban ezt a népfrontot Vajdasági Mozgalomnak nevezik. Felöleli a vajdasági lakosság többségét, és nemcsak valóságosan, hanem formailag is létezik.” (*Összegyűjtött művek*, IV. kötet, 68. oldal.)

A Vajdasági Mozgalom, amelyhez csatlakozott a JKP is, demokráciát és szövetségi államberendezést akart. A szövetségi államban Vajdaság föderális egység lett volna. Tulajdonképpen ezt az elképzelést fejtette ki Josip Broz Tito is (1936. november 2-án) a Levél Szerbiához című írásában. „A baloldaliak Jugoszlávia összes nemzetének mai határok közti, föderatív berendezésű szabad közössége mellett vannak, s ellen-

zik akármelyik nemzet másik által való bármilyen elnyomatását vagy másokkal szembeni hegemoniáját.”

Az *Ar ellen* című cikket 1938 októberében Szabadkán írta Pap Pál. Valódi jelentősége csak az adott nemzetközi helyzet, az itthoni társadalmi és politikai körülmények, harcok és nem utolsósorban a nemzeti-ségi viszonyok síkján zajló események ismeretében domborodik ki. Nyugat-Európában, átmenetileg, a fasizmussal egyezkedő erők törtek előre. Franciaországban darabokra szakadt a népfront, Spanyolországban védekező állásba kényszerültek a demokrácia erői. Az angol kormány tárgyalni akart, és tárgyalt Hitlerrel, aminek a vége (1938. szeptember 29-én) a hírhedt és szégyenteljes müncheni egyezmény lett. A német imperializmus szinte szabad utat kapott a Szudéta-vidéken át a Duna-medence országai felé.

A müncheni egyezmény felbátorította az eddig egyezkedő-alkudozó magyarországi irredenta erőket. De a kisebbségi sorsban is nőttek az ötödik hadoszlopos étvágyságok. Nagy Ivánék még hangosabbak lettek. A kispolgári hordópolitika kortesbeszédeiben már alig esett szó a munkások és kisparasztok aggasztó társadalmi helyzetéről, de elhangzott és ismétlődött, hogy a magyar kisebbséget nagyon is érdekli, ami a külpolitikában történik. A szociális és nemzeti elnyomás ötvöződése Vajdaságban a romló anyagi körülmények közé került, jobb sorshoz szokott kispolgároknak piszkálta, ébresztgette az ötödik hadoszlopos hajlamokat, amit a magyarországi irredenta propaganda gerjesztett.

A cikk első része arról tanúskodik, hogy a szerző alaposan ismerte a magyarországi aktuális politikai fejleményeket. A nyilasok, „a mégis csak okos emberek” előretörése 1937-ben kezdődött: Ők vitték a közéletbe a legszélsőségesebb uszító nacionalista és antiszemita demagógiát. Imrédi Bélából, aki szintén tehetséges bankember volt, és élvezte a finánc-tőke bizalmát, 1938 májusában csinált miniszterelnököt Horthy Miklós. Nem azt tette amit vártak tőle, a nyílt fasizmus vizeire evezett, demagóg reformokkal, középkori törvényekkel valami csodálatos forradalmat propagált, és végül már-már felszámolta a parlamentet. Félre kellett állítani, hogy gróf Teleki Pál léphessen a helyére.

„Mi tudjuk és valljuk, hogy a világ csak pillanatnyilag az izmos butaké s ezért nem tántorít el bennünket a hamis eszmék fergetege. Mi igenis úszunk az ár ellen is! A butaság és kényelmes hiszékenység árja ellen, a reánk zúduló káromlások özönében is.” És Pap Pál folytatja: „Mi nyugodtan álljuk a konjunktúra-lovagok felhorkanásait, töretlen hittel valljuk igazságunkat, ami nem idegen fegyverek árnyékában született meg, kívülről jött hatalmi tényezők nyomására, hanem a való életben gyökerező népi igazság.”

Hamis ár? 1938 végén, cenzúra nélkül, fasizmus. A kis demokráciát (Csehszlovákiát) felfaló „esernyős béke” (utalás Chamberlainre) pedig

nem béke, hanem a nagy véres háború előhírnöke. „És Pannónia fekete, mély völgyében újra felnyög a népek közös, nagy bánata, még sötétebb árnyékot húz a gyászos sors és még véresebbé válik az ősi gyalázat.” A látnoki szavakat alig tíz hónap múlva igazolják az események. Akik pedig ezzel a hamis árral együtt úsztak, azok behódolók lesznek, holnapi és holnaputáni néparulók: ezek segítenek majd a megszállóknak vérbe taposni a népek és nemzetiségek szabadságvágyát.

A hamis ár ellen Pap Pál a JKP reális helyzetfelmérésén alapuló, következetes álláspontját, „a népek erős kezének összefogását” hirdeti. A titói koncepció vetülete ez, amely majd a testvériség—egység jelszavában jut kifejezésre. A cikk nyelvi erényei azt is mutatják, milyen sokat változott a mozgalmi sajtó hangja, jellege a harmincas évek második felében. A meddő szövegeket lassan kiszorították a tájékoztató, tudat-építő és mozgósító tartalmak.

Ez a kivételes közírói teljesítmények közé tartozó és sok vonatkozásban programadó írás, ebben az összetett történelmi helyzetben, adott szociális közegben, világos távlatot nyitott a nemzeti kérdésben. Míg a polgári kortespolitika kifelé tetszelgő szövegei a kizsákmányolás szentesítésével óhajtották a békeséges nemzeti megtestvériesülést és más népek ellen szónokoltak, Pap Pál határozottan kimondta, leírta, hogy az itt élő magyarság nemzeti érdekeit — az anyanyelv és népi kultúra ápolását, a nép gazdasági és társadalmi életének hatásosabb megszervezését — összetartással, Vajdaság összletettségével testvéri egyetértésben valósíthatja meg.

Nem sokkal e sokszor újranyomtatott írás után megjelent Löbl Iván (*Híd*, 1939 január—február) Beszámoló című írása. Továbbfejleszt a fenti gondolatokat: „Ismernünk kell magunkat és környezetünket. Ismernünk kell a velünk együtt élő népeket. A velük való évszázados együttélésünk törvényeit, idejutásunk és letelepedésünk történetét, *egymásra utaltságunkat*, elhanyagoltságunknak közös meghatározóit...”

Ebből is, és az írásunk előző részeiben idézett szövegekből is látszik, hogy az *Ár ellen* nem egyedülálló tünemény a *Híd* történetében. Voltak előzményei, és lett folytatása. A Pap Pál írásában hullámozó gondolatok a régi *Híd* eszmeiségének, helyállásának, kitartó és szenvedélyes elkötelezettségének dokumentumai. Ezáltal váltak közösségi tudatunk részévé.

Az alábbi mondatok ma is az időszerség erejével hatnak: „A mi vallott kötelességünk, munkánk és célunk népünk gazdasági, kulturális és társadalmi emelése, de *mindig és mindenütt* a szláv és egyéb itteni nemzetiségekkel egyetértve. Minden nemzeti és faji gyűlöletet elvetünk. Ebben a kérdésben is határozottan és nyíltan az ár ellen úszunk. Ugyanúgy megvetjük a nemzeti gyűlöletet, mint a nemzetüket tagadókat.”

Amikor Szabadkán, a mostani Október forradalom terén, az azóta lebontott református paplak épületében ezt a cikkét írta, Pap Pált a csendőrség körözte. Azokban a napokban, 1938. október 5-én távollétében tizenöt évi fegyházra ítélte az Államvédelmi Bíróság. Az ítélet végrehajthatatlannak bizonyult. 1938 végén Pap Pál Zágrábba utazott, és a pártközpontban végzett illegális forradalmi munkát. Későbbi írásai a Jugoszláv Kommunista Párt történetének okmányai.

Skradin kicsi város a sziklás Dalmáciában. Itt ölték meg az olasz fasiszta megszállók, 1941. augusztus 15-én azt a két harcost, akiket néhány nappal előbb Vačani falu mellett a forrásnál elfogtak. Egyikük Paško Trlaja šibeniki partizán, a másik Vjekoslav Magdalenic zágrábi illetőségű orvos volt.

A mellszobor az új iskola épülete előtt áll. Vjekoslav Magdalenic helyett ez olvasható rajta: Pavle Pap, narodni heroj 1914—1941. Az idén lenne hetvenéves. Néha egy-egy idevetődő vajdasági turista is szál virágot tesz a szobor talapzatára.

Pap Pálon kívül a *Híd* szerzői közül elestek a harcban, vagy elpusztultak a táborokban: Atlasz János, Cseh Károly, György Mátyás, Ispánovics Imre, Kiss Ernő, Kovács György, Lengyel István, Lóbl Iván, Mayer Ottmár, Ősz Szabó János, Pecze Franciska, Scher Kató, Schwalb Miklós, Simokovich Rókus, Singer Adolf, Somoskövi Antal, Stern Emil, Sugár Miklós, Szabó Géza, Szabó Mihály, Varga Gyula és Wohl Lola.